

Г. Л. Єфремова
КЗ Сумський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЯК ПРОВІДНА УМОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто соціально-педагогічний супровід як провідну умову розвитку професійної адаптивності соціальних педагогів, самостійний педагогічний засіб, особливий вид діяльності, спрямований не лише на вирішення вузьких адаптаційних завдань, але й на розвиток усього особистісного потенціалу слухача. Мета дослідження зумовлена необхідністю визначення складових соціально-педагогічного супроводу соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти. У дослідженні використано теоретичні методи (аналіз, систематизація й порівняння науково-теоретичного матеріалу) для узагальнення теоретичних ідей із проблеми та уточнення понятійно-категорійного апарату дослідження.

Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, професіоналізація, професійний розвиток, професійна адаптивність, самоідентифікація, рефлексія.

Постановка проблеми. Педагогічний супровід – це багатогранна система, у якій можна виділити форми роботи, спрямованість, предмет та об'єкт. Водночас, педагогічний супровід має такі особливі характеристики: об'єднання мети психологічної та педагогічної допомоги; фокусування на особистості (реалізації потенційних можливостей, розкритті індивідуальних особливостей); підтримка оптимально значущих якостей особистості; корекція вад розвитку; надання суб'єкту навчально-виховної діяльності права самостійно здійснювати свій вибір і нести за нього відповідальність.

Слід зазначити, що визначене поняття «соціально-педагогічний супровід» цілком залежить від поняття «соціально-педагогічна діяльність» взагалі. Соціально-педагогічна діяльність – це фахова допомога людині в її адекватній соціалізації, адаптації, розвитку, створення ефективних умов входження особистості в соціум і соціальні відносини. Соціально-педагогічний супровід базуються на суб'єкт-суб'єктному підході, що передбачає активну позицію як об'єкта, так і суб'єкта соціально-педагогічного впливу.

Аналіз актуальних досліджень. На думку М. Рожкова, соціально-педагогічний супровід людини – це процес, що містить комплекс цілеспрямованих послідовних педагогічних дій, які допомагають людині

зрозуміти життєву ситуацію, забезпечують людині саморозвиток на основі рефлексії того, що відбувається [3]. Л. Жиліна у своєму дослідженні вважаю, що соціально-педагогічний супровід є засобом адаптації студентів до освітнього середовища ВНЗ і одночасно інтегративна технологія [2, 8]. Можливість такого різного статусу супроводу пояснюється тим, що він може бути представлений як «комплекс превентивних, просвітницьких, діагностичних та корекційних заходів», що здійснюються в «недирективній формі» та суб'єкт-суб'єктній взаємодії [2, 8].

На наш погляд, соціально-педагогічний супровід – це процес, що містить комплекс цілеспрямованих послідовних соціально-педагогічних дій, що допомагають особистості зрозуміти виникаючу життєву ситуацію й забезпечують її саморозвиток на основі рефлексії того, що відбувається.

Метою соціально-педагогічного супроводу є формування в супроводжуваного здатності до саморозвитку, саморегуляції, самовдосконалення в різних ситуаціях його життєвого становлення; підвищення психолого-педагогічної компетентності всіх учасників освітнього процесу [4]. Результатом соціально-педагогічного супроводу є рішення й дія, що веде до прогресу в розвитку супроводжуваного.

Мета нашого дослідження полягає в необхідності визначення складових соціально-педагогічного супроводу соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Методи дослідження. Для розв'язання поставленої мети нами використано теоретичні методи дослідження (аналіз, синтез, систематизація й порівняння науково-теоретичного матеріалу) для узагальнення теоретичних ідей із проблеми й уточнення понятійно-категорійного апарату дослідження.

Отже, супровід розглядається як цілісна діяльність, фахова взаємодія всіх суб'єктів педагогічного впливу.

Нам імпонує визначення соціально-педагогічного супроводу як складової організації освітнього середовища: це система професійної комплексної допомоги, якої потребують учасники освітнього процесу (слухачі, педагогічні працівники, адміністрація освітніх установ) у створенні умов для повноцінного й гармонійного розвитку особистості з урахуванням сучасних підходів до розвитку, навчання та виховання.

Вищезазначений методологічний аналіз дозволяє стверджувати, що соціально-педагогічний супровід – це особлива форма здійснення пролонгованої соціально-педагогічної допомоги в ситуації вибору нового способу життєдіяльності, що передбачають пошук прихованих резервів та можливостей людини; комплексна система цілеспрямованих педагогічних дій суб'єкта процесу (супроводжуючого) з нейтралізації передбачуваних труднощів (помилки), надання оперативної допомоги та сприяння рефлексії учасників (тих, кого супроводжують) педагогічного процесу; інтегративна технологія, метою і результатом якої є створення умов для активізації внутрішнього потенціалу особистості.

Виклад основного матеріалу. У своєму дослідженні ми розглядаємо соціально-педагогічний супровід як провідну умову розвитку професійної

адаптивності соціальних педагогів, самостійний педагогічний засіб, особливий вид діяльності, спрямований не лише на вирішення вузьких адаптаційних завдань, але й зрештою на розвиток усього особистісного потенціалу слухача.

У межах нашого дослідження до складових соціально-педагогічного супроводу ми віднесли: спецкурс «Тренінг професійної адаптивності»; науково-практичний семінар «Професійна адаптація та самоідентифікація соціального педагога»; «Педагогічну майстерню для соціального педагога»; творчу групу, організація діяльності якої супроводжувалась індивідуальними та груповими консультаціями слухачів.

Проведення науково-практичного семінару «Професійна адаптація та самоідентифікація соціального педагога» в умовах інституту післядипломної педагогічної освіти було спрямоване на: занурення слухачів курсів підвищення кваліфікації до активної професійно-аналітичної, креативної діяльності; упровадження інноваційних технологій навчання й виховання, аналіз власного досвіду й накопичення нових знань; створення ефективних умов розвитку професійної адаптивності, самореалізації, самоідентифікації та самоствердження фахівця соціально-педагогічної сфери.

Метою семінару була реалізація можливості підвищення професійної компетентності та самоідентифікації соціальних педагогів, визначення та конкретизація аксіо-акмеологічних шляхів професійного зростання фахівців соціально-педагогічної сфери.

Навчально-методична необхідність проведення семінару для соціальних педагогів була визначена: недостатньою обізнаністю їх щодо основ професійної адаптації (адаптивності) та прийняттям себе в професії як дієвого фахівця (низький рівень самоідентифікації); відсутність в них практичних умінь моделювання професійних ситуацій, що трансформуються в уміння впливати на свій професійний розвиток.

Завданнями семінару було висвітлення основ професійної адаптації та самоідентифікації; стимулювання рефлексії соціальних педагогів, розвиток їхньої професійної адаптивності для подальшої професійної діяльності.

У процесі організації семінару соціальним педагогам була запропонована адаптивно-розвивальна ідея професійної самоідентифікації фахівця соціально-педагогічної сфери, що реалізовувалась шляхом формування: професійної мотивації як основи розвитку ціннісних орієнтирів особистості; професійної самоідентичності та професійної адаптивності фахівців.

Практична доцільність проведення зазначеного семінару слугувало бажання змін у свідомості соціальних педагогів шляхом донесення інформації, що професійна адаптація та адаптивність – це професійно-необхідний складний за структурою та часом процес, оскільки він передбачає довготривалий етап самовдосконалення й саморозвитку особистості фахівця.

У ході проведення семінару акцент було зроблено на особливостях розвитку професійної адаптивності, самореалізації, самоідентифікації та компетентності фахівця соціально-педагогічної сфери. Слід зазначити, що

семінар мав не лише теоретично-інформаційний характер, а й реалізовував практичні (прикладні) завдання, шляхом упровадження інноваційних технологій (тренінгів, балінтовських груп, моделювань ситуацій тощо), у ході яких учасники отримували практичні рекомендації та мали можливість стимулювання власної рефлексії.

Наступна складова соціально-педагогічного супроводу була організація роботи «Педагогічної майстерні для соціального педагога», мета створення якої була спрямована на: розвиток професійної адаптивності соціальних педагогів; підвищення рівня професійної мотивації та професійної компетентності фахівців соціально-педагогічної сфери; формування вмінь соціально-педагогічної взаємодії в умовах навчального закладу; профілактика конфліктних ситуацій і механізмів професійного згорання.

Діяльність «Педагогічної майстерні соціального педагога» визначалась професійними потребами та враховувала типові проблеми і труднощі, що виникають у професійній діяльності фахівців соціально-педагогічної сфери. Для мінімізації зазначених професійних проблем під час діяльності «Педагогічної майстерні соціального педагога» використовувалась:

- індивідуально-консультаційна робота з фахівцями соціально-педагогічної сфери, що враховувала фахову консультація та допомогу в нестандартних професійних ситуаціях;
- індивідуально-практична робота з соціальними педагогами, засобами використання семінарів-практикумів та інших інноваційних форм та методів соціально-педагогічної взаємодії;
- організаційна робота з фахівцями, що включала індивідуальні (групові) співбесіди, тематичні конференції та круглі столи.

Вищезазначені форми соціально-педагогічного супроводу, на нашу думку, сприяють удосконалення професійних умінь і навичок фахівця соціально-педагогічної сфери, розвитку його професійної адаптивності, формування професійної мотивації, ціннісних орієнтацій, знаходження ефективних шляхів вирішення виробничих проблем тощо.

Слід зазначити, що під час застосування соціально-педагогічного супроводу формується професійні вміння й навички, реалізується механізми професійної ідентифікації особистості, підвищується рівень професійної компетентності фахівця, установлюється зворотній зв'язок між учасниками суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

З метою розвитку професійної адаптивності соціальних педагогів нами було складено індивідуальну програму соціально-педагогічного супроводу. У межах програми було організовано цикл групових та індивідуальних психолого-педагогічних консультацій на тему «Професійна адаптивність фахівця соціально-педагогічної сфери як умова його професійного розвитку» та організовано самоосвітня навчально-пізнавальну діяльність фахівців соціально-педагогічної сфери. Адже необхідна умова професійного розвитку фахівця є вияв самостійності особистості у власному професійному зростанні, що передбачає активну самоосвітню діяльність.

У науковому обігові самоосвіта визначається як самостійна пізнавальна

діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищенні кваліфікації тощо [1, 798]. Самоосвіта є умовою розвитку, самоствердження та самореалізації особистості, складова її навчання протягом життя. Саме тому для професійного саморозвитку соціального педагога, зокрема розвитку його професійної адаптивності, необхідна система безперервної освіти, яка передбачала б, передусім, самоосвітню діяльність фахівця.

На наш погляд, саморозвиток соціального педагога залежить від єдності зовнішніх та внутрішніх умов та потребує постійного вдосконалення професійної діяльності фахівця. У межах нашого дослідження зовнішні умови створюються в умовах післядипломної освіти та впливають на розвиток професійної адаптивності соціальних педагогів крізь призму внутрішніх умов особистості (потреби, інтереси, прагнення).

Отже, самоосвіта соціальних педагогів є одночасно організованим та самоорганізованим процесом, який складається зі сформованої мотивації фахівців до самоосвітньої навчально-пізнавальної діяльності та використання викладачами інноваційних форм і методів навчання, які активізують слухача до підвищення власного рівня знань, умінь і навичок та забезпечують підвищення рівня професійної підготовки слухачів в умовах післядипломної освіти.

Дієвою складовою соціально-педагогічного супроводу та ефективним засобом розвитку професійної адаптивності соціальних педагогів стало створення та діяльність на базі закладів післядипломної освіти творчих груп соціальних педагогів, які сприяли виникненню професійного середовища для обміну досвідом, стимулювали професійне зростання та розвиток спеціалістів соціально-педагогічної сфери.

До складових діяльності творчих груп слід віднести:

- складову моделювання – діяльність, спрямовану на розкриття потенційних можливостей фахівця. В основі моделювання лежить використання інноваційних технологій, які допомагають організувати процес комунікативної взаємодії та творчого розвитку фахівця. Модератор допомагає спеціалісту, який навчається (соціальному педагогу), виявити приховані можливості та нереалізовані вміння;

- складову консультування – організовану педагогічну взаємодію, що спрямована на вирішення професійних проблем і внесення позитивних змін у професійну діяльність фахівців соціально-педагогічної сфери. Мета консультування полягає у фаховій допомозі спеціалісту щодо реалізації питань його професійного розвитку та самостановлення;

- фасилітативну складову – обмін когнітивним, вольовим, емоційним, ціннісним потенціалами між учасниками педагогічної взаємодії. Створення умов для розвитку професіоналізму та професійної адаптивності фахівців в умовах післядипломної освіти.

До складових соціально-педагогічного супроводу ми відносимо розроблення та використання на курсах підвищення кваліфікації соціальних педагогів спецкурсу «Тренінг професійної адаптивності».

Тренінг є синтетичною антропотехнікою, що поєднує в собі навчальну та ігрову діяльність, проходить в умовах моделювання різних ігрових ситуацій. Під антропотехнікою розуміється складова акмеологічної практики, що спрямована на перетворення «природно даних людині здібностей» і формування на їх основі культурного феномена професіогенезу.

У процесі дослідження ми усвідомили, що проведення навчального тренінгу має свою специфіку, а це вносить певні корективи як до його змісту, так і до принципів проведення. Професія соціального педагога передбачає не просто розвиток особистісних та професійних якостей, які є двома взаємозалежними процесами. У нашому випадку особистісний розвиток стає підґрунтям для професійного. Тому навчальні тренінги, окрім зазначених принципів, повинні базуватися на *принципі професійної спрямованості*, сутність якого полягає в тому, що тільки особистість, спроможна до саморозвитку й самореалізації, здатна професійно допомагати іншим людям у подоланні їхніх проблем та кризових станів.

Крім того, застосування засобів навчальних тренінгів у процесі підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери має на меті інтенсифікувати навчальний процес, тобто забезпечити високу якість засвоєння слухачами значного обсягу інформації за відносно короткий період, та зменшення терміну формування необхідних професійних умінь без збільшення тривалості навчання. Відповідно, ще одним важливим принципом під час проведення навчальних тренінгів ми вважаємо *принцип інтенсивності*. На нашу думку, він реалізується шляхом активного використання різноманітних методичних прийомів і повного занурення в навчальну діяльність.

З метою усвідомлення та подолання комунікативних проблем слухачам важливо навчитися бачити себе такими, якими їх бачать інші. Мова йде про принцип зворотного зв'язку та самоаналізу. Під час його реалізації ефективним є використання вправ та питань, які розраховані на те, щоб кожен учасник тренінгових занять розповів про свої проблеми у спілкуванні та способи їх подолання. Відповідно, людина отримує інформацію про те, як вона сприймається групою, наскільки це співпадає з її власним уявленням про себе. Основний акцент тут робиться на самооцінці, самоконтролі, соціальній зрілості, допомозі з боку інших учасників. Однією з найважливіших передумов при створенні умов для адекватного самоаналізу є специфічна форма особистісного зворотного зв'язку. Завдяки цьому слухач може коригувати свою поведінку, замінюючи невдалі способи спілкування на більш ефективні, розвиваючи рефлексію щодо власних способів дій та психологічної готовності до виконання професійних задач. Часто це супроводжується конфронтацією поглядів, думок, позицій учасників тренінгу, що не варто сприймати як негативне чи конфліктне явище чи емоційно забарвлений засіб удосконалення комунікативних умінь.

Отже, дотримання зазначених принципів під час організації та проведення тренінгів дасть змогу мобілізувати інтелектуальний і аналітичний потенціал слухачів, сприятиме їх ефективній взаємодії з метою формування та розвитку професійної адаптивності.

На нашу думку, у процесі тренінгу професійної адаптивності

відбувається: особистісне зростання; розуміння свого ціннісного ставлення до професії; усвідомлення фахівцем своїх професійних можливостей; реалізація можливості підвищити своя професійну компетентність; відтворення нових поведінкових патернів та ознак професійної адаптивності, характерних для конкретного виду професійної діяльності.

Спецкурс «Тренінг професійної адаптивності» спрямований на підвищення кваліфікації фахівців соціально-педагогічної сфери. Мета спецкурсу – підвищити фахову компетентність та адаптивність соціальних педагогів в умовах післядипломної педагогічної освіти; розкрити сутність професійної адаптивності; проектувати (моделювати) образ професійного майбутнього фахівця, удосконалити інтерактивну й перцептивну сторони професійного спілкування та зростання особистості. Основними завданнями спецкурсу є:

1. Висвітлити проблему професійної адаптивності соціальних педагогів до певних професійних стандартів;
2. Забезпечити необхідну практичну підготовку спеціалістів соціальної сфери в умовах тренінгу;
3. Сформуванати позитивне аксіологічне ставлення до професійної діяльності;
4. Здійснити професійну самоідентифікацію та самоусвідомлення слухачами розуміння свого професійного я;
5. Проаналізувати рівень прийняття слухачами себе в професії;
6. Сформуванати у слухачів мотивація професійного зростання;
7. Навчити слухачів рефлексувати над своєю діяльністю на зразках ігрових ситуацій в умовах тренінгу професійної адаптивності;
8. Сформуванати у слухачів уміння самостійно застосовувати наявні знання й навички відповідно до умов конкретної професійної ситуації;
9. Навчити слухачів здійснювати моніторинг професійного саморозвитку.

В умовах тренінгу професійної адаптивності відбувається професійна самоідентифікація соціальних педагогів із відповідною вербалізацією їхніх поглядів, переконань, почуттів, що стаю визначальним фактором у розвитку фахівця соціальної сфери. Оскільки тренінг професійної адаптивності ми розуміємо як інтерактивну технологія, що ініціює в слухачах процес корекції тих чи інших якостей або форм поведінки, які заважають розвитку позитивної сутності фахівця, забезпечую професійну цілісність, тотожність, визначеність, розвиваю професійну рефлексія.

У результаті участі соціальних педагогів у тренінгу професійної адаптивності відбуваються такі модифікаційні процеси:

- *зростання мотивації* до власної професіоналізації в результаті участі слухача у віртуально-професійних ситуаціях, що акцентують самоспостереження та динаміку професійних трансформацій;
- *усвідомлення* потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей, які стають особистісно значущими в процесі інтеріоризації –

перетворення зовнішніх реальних дій професійної поведінки на внутрішні формування психіки;

- *формується* свобода і відкритість у професійно-комунікативних стосунках, коли соціальний педагог адекватно сприймаю похвалу і не реагує боляче на критику, готовий брати на себе певну відповідальність за професійні проблемні ситуації;
- виявляється готовність до *самоосвітньої* діяльності;
 - фахівець ставить перед собою реалістичні *професійні акме-цілі*, шляхи досягнення яких апробуються в тренінгових ігрових і професійно-віртуальних ситуаціях;
 - *висуваються нові ідеї* та з'являються плани формування власної моделі професійної діяльності соціального педагога.

Висновки. Таким чином, для ефективної реалізації соціально-педагогічного супроводу педагогів у системі післядипломної освіти необхідним є: коригування змісту (навчальних планів та програм) курсів підвищення кваліфікації відповідно до особливостей професійної діяльності та професіогенезу фахівців, що передбачає впровадження активних інтерактивних форм і методів, тренінгових технологій, груп професійної взаємодопомоги; створення рефлексивного середовища в процесі курсової та міжкурсової підготовки спеціалістів, що передбачає залучення фахівців до участі в науково-практичних конференціях, проблемних семінарах, майстер-класах, авторських майстернях, які сприятимуть розвитку фахівців; удосконалення технології атестації педагогів, яка має включати не тільки оцінку його професійних знань і вмінь, які зазначені в тарифно-кваліфікаційній характеристиці, але й оцінку його професійної придатності (сформованість професійно-особистісних якостей та властивостей), що забезпечують успішний професійний розвиток і саморозвиток педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Ярінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Жилина Л. А. Социально-педагогическое сопровождение студентов-сирот в период адаптации к образовательной среде вуза: автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Л. А. Жилина. – Омск, 2008. – 23 с.
3. Рожков М. И. Социально-педагогическое сопровождение детских объединений и организаций [Электронный ресурс] / М. И. Рожков. – Режим доступа: http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoka_i_psichologiy/34_1/.
4. Стрельцова В. Я. Соціально-педагогічний супровід процесу соціальної адаптації студентів творчих спеціальностей до умов культурно-освітнього середовища / В. Я. Стрельцова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2008. – № 3. – С. 27–32.

РЕЗІЮМЕ

Ефремова Г. Л. Социально-педагогическое сопровождение как ведущее условие развития профессиональной адаптивности социальных

педагогов в системе последипломного педагогического образования.

В статье рассмотрено социально-педагогическое сопровождение как ведущее условие развития профессиональной адаптивности социальных педагогов, самостоятельное педагогическое средство, особый вид деятельности, направленный не только на решение узких адаптационных задач, но и на развитие всего личностного потенциала слушателя. Цель исследования обусловлена необходимостью определения составляющих социально-педагогического сопровождения социальных педагогов в системе последипломного педагогического образования. В исследовании использованы теоретические методы (анализ, систематизация и сравнение научно-теоретического материала) для обобщения теоретических идей по проблеме и уточнения понятийно-категориального аппарата исследования.

Ключевые слова: *социально-педагогическое сопровождение, профессионализация, профессиональное развитие, профессиональная адаптивность, самоидентификация, рефлексия*

SUMMARY

Yefremova N. Social-pedagogical support as a leading condition for the development of the adaptability of professional social pedagogues in the system of postgraduate pedagogical education.

The article describes the social-pedagogical support as a leading condition for the development of professional adaptability of social pedagogues, independent pedagogical tool, and a special kind of activity aimed not only at solving narrow adaptive tasks, but also developing personal potential of the listener.

The purpose of the study is conditioned by the need to determine the components of the social-pedagogical support of social pedagogues in the system of postgraduate pedagogical education. The study used theoretical methods (analysis, systematization and comparison of scientific and theoretical material) for the synthesis of theoretical ideas on the issue and clarification of the conceptual-categorical apparatus of the study.

In the framework of our research to the components of social-pedagogical support we included: a special course "Training of professional adaptability"; scientific-practical seminar "Professional adaptation and social identity of the teacher"; "Teacher's workshop for social pedagogues"; the creative group, which activities organization was accompanied by individual and group consultations of students.

It is concluded that for the effective implementation of social-pedagogical support of teachers in the system of postgraduate education it is necessary: adjustment of content (educational plans and programmes) of the professional development courses according to the peculiarities of professional activity and professional genesis of the specialists that involves the introduction of active and interactive forms and methods, training technologies, groups of professional assistance; creation of the reflective environment in the process of the course and inter-course training of the specialists, that requires their involvement in

participation in the scientific-practical conferences, problem-based seminars, workshops, author workshops, which will contribute to the development of professionals; improvement of the technology of teachers certification, which should include not only an assessment of their professional knowledge and skills that are specified in the tariff-qualification characteristics, but also the assessment of their professional suitability (formation of professional-personal qualities and characteristics), providing successful professional development and self-development of the teacher.

Key words: *socio-pedagogical support, professionalization, professional development, professional adaptability, identity, reflection.*